

Citation:

N.H. Swellengrebel, Levensbericht C.D. de Langen, in:
Jaarboek, 1966-1967, Amsterdam, pp. 353-357

Levensbericht van

CORNELIS DOUWE DE LANGEN

(10 september 1887—12 april 1967)

DOOR

N. H. SWELLENGREBEL

In het laatste decennium der vorige eeuw had de parasitologie in de tropische geneeskunde een overwegende invloed. Natuurlijk was ook de bacteriologie van belang: men hoeft slechts aan cholera en pest te denken, overigens geen van beide „echte” tropische ziekten. Maar de parasitologie, de leer der dieren die parasieten zijn, werd het speciale domein van de tropische geneeskunde geacht. Dat is nog altijd zo. Het oudste tijdschrift over die geneeskunde heette, en heet nog: „Annals of tropical Medicine and Parasitology” en het jongste „Zeitschrift für Tropenmedizin und Parasitologie”. En in het refererende „Tropical Diseases Bulletin” worden alle ziekten besproken die door dieren veroorzaakt worden, of door dieren als tussengastheren of nevangastheren verspreid worden, ook al hebben ze geen bijzondere betrekking met de tropen.

Het Nederlands-Indië van vroeger dagen schijnt op die regel een uitzondering te maken. Malaria komt er veel voor, maar de malaria-parasieten werden in Noord-Afrika ontdekt en de malariamuggen in India. Wat wij hier „mijnwormziekte” noemen is er lang niet ongevoelbaar, en de mijnwormen zijn er een dagelijkse ontmoeting, als men er maar naar belijft te zoeken. Hun ontdekking, evenwel, was het werk van een Italiaan, en hun levenscyclus vond een Duitser in Egypte uit. De dysenterie-amoebe werd in Petersburg ontdekt en overal, behalve in Ned.-Indië, voegde men daar, vóór 1905, wat aan toe. Schüffner had zijn stippels, in rode bloedlichaampjes die malariaparasieten herbergen, al in Duitsland ontdekt, al liet hij de eer ervan edelmoedig aan Maurer op Sumatra over, tenminste wat de „vlekken” bij falciparum-parasieten betreft. En toch was er belangstelling genoeg voor de parasitologie in Nederlands-Indië, althans voor zekere ontdekkingen, of namaak ontdekkingen, op het terrein van de pathogene protozoën; die werden uitgebreid in het „Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlands-Indië” gerefereerd. Soms hadden ze niets met de eigenlijke behoeften van dat land te maken, en ontlokten een ongeduldige lezer zelfs de verzuchting van „Trypanosomen und kein Ende”. Dit werd evenwel anders toen (1) het Pathologisch Laboratorium onder Kuenen's leiding in Medan (Sumatra) werd opgericht, (2) de Burgerlijk Geneeskundige Dienst er geheel zelfstandig werd en (3) de pest op Java uitbrak, alles in het eerste decennium van deze eeuw. Toen kreeg de

CORNELIS DOUWE DE LANGEN
(10 september 1887 — 12 april 1967)

parasitologie, samen met de medische zoölogie in Nederlands-Indië haar kans onder de ruimhartige leiding van Schüffner en Kuenen, de Vogel en van Loghem; toen werden ook niet-medici, als „natuurwetenschappelijke ambtenaren” bij de Burgerlijke Geneeskundige Dienst te werk gesteld.

En betekende dit, dat nu ook Nederlands-Indië haar „achterstand” begon in te halen, en in het grote, wereldwijde werk van de Parasitologie in dienst van de volksgezondheid ging meedoen? Zij die zulk een denigrerende mening uitspraken of dachten, konden dat alleen maar doen door volkomen voorbij te zien dat Nederland als koloniale mogendheid het in deze op zijn eigen manier deed en al lang had gedaan. Zijn geneeskundigen hadden, zo men wil, de parasitologie genegeerd, het werk aan anderen overlatende. Zij waren echter in de persoon van Eijkman en Grijns hun eigen weg gegaan, een weg welke wij nu die der biochemie mogen noemen. Als zij een nieuw tijdschrift hadden willen oprichten, hadden ze het niet aan de „tropische geneeskunde en parasitologie” behoeven te wijden, maar aan de „tropische geneeskunde en bromatologie”. Ze hebben dat niet gedaan. Tot in 1942 hebben ze zich aan de oude vertrouwde titel „Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlands-Indië” gehouden: dichter bij de geneeskunde dan alle lieden die vlooiën, luizen, vliegen, muskieten, teken, mijten en wat dies meer zij zoeken, en die, als zij al eens medici geweest waren, dit reeds lang hadden vergeten.

Men mag hun dit niet euvel duiden. Wat wilde men anders, als de belangrijkste ziekten der warme landen of, beter gezegd, der onderontwikkelde landen, door parasieten veroorzaakt worden welke zich diverse ongedierten als tussengastheer verkozen hebben, of zelf tot dat ongedierte (in de vorm van wormen) behoren, en er dan nog slakken, watervlooiën, en andere waterdieren bijhalen. Niettemin kan men zich de reactie van die andere Groningse medicus (de Langen kwam immers ook uit het Noorden) voorstellen, die het met het hart (en ook wel met de lippen) als „flauwe kul” beleed, en die daarin, door een Indonessische arts, met nóg minder doekjes erom, werd gevolgd, die het alles „entomologische aanstellerij” noemde.

Maar laat ons afstand nemen van deze chronique scandaleuse uit hogere regionen en ons bepalen tot die Cornelis Douwe de Langen, terwille van wie deze inleiding geschreven werd, om enkele trekken van het milieu te schetsen waarin hij in 1914 op Java terecht kwam, en waarop hij dus moest reageren: hij, de zeer moderne, maar toch zeer zuivere, onversneden clinicus.

Zijn reactie had niets van het denigrerende van zijn collega's. Hij accepteerde de natuurwetenschappelijke tendenties in het werk van de Burgerlijk Geneeskundige Dienst als iets heel gewoons, waarover niet gepraat, maar wel, waar het pas had, naar gehandeld werd. Men zie er maar eens zijn boek over tropische geneeskunde, met Lichtenstein

geschreven, op na: vol van protozoologische, helminthologische, entomologische details waarvan men geneigd zou zijn te zeggen: „Een beetje minder is ook nog wel goed”, tot men zich realiseert hoe de Langen zijn Pappenheimers kende, en wist hoe hij ze tot het aanvaarden van ook déze vorm van moderniteit in de geneeskunde der warme landen moest opvoeden.

Neen, hij verwaarloosde niets van het „zuiver natuurwetenschappelijke” in het werk van de Burgerlijk Geneeskundige Dienst in Nederlands-Indië. Hij wist het allemaal perfect, paste het perfect toe, en deed alles wat in zijn vermogen lag om de afkeer ertegen, welke hij soms bij zijn collega's en leerlingen bespeurde, te omzeilen. Maar hij ging er niet in óp. Er was voor hem iets anders, dat hem nóg meer aantrok. Dat waren verschillen in de stofwisseling, in het bijzonder in de vet- en koolhydraatstofwisseling, tussen de bewoners van warme en die van gematigde luchtstreken. Dat deed een heel andere mogelijkheid aan de hand ter verklaring van de verschillen tussen de ziekten van die beide soorten landen. Eerst was het het „moordende klimaat” geweest, dat de ziekten in de keerkringsgewesten moest verklaren; toen waren het de parasitaire aandoeningen in die landen die hiertoe bijzonder geschikt bleken te zijn, vooral wanneer zij van dat klimaat afhankelijk waren, door bemiddeling van de arthropoden die hun ziektekiemen tot overbrengers of vectoren strekten; en ten slotte waren het Eijkman en Grijns geweest die het geheel zonder ziektekiemen stelden, toen zij de verklaring gaven van het bestaan van althans één typische tropische ziekte: de beri beri, als ziekte van rijst etende volken: de grote niet-parasitaire bijdrage, de specifiek Nederlandse bijdrage tot de tropische geneeskunde.

Ik wil volstrekt niet beweren dat men op Java, of waar ook, die ontdekking vergeten was. Het tegendeel is waar. Mannen als Schüffner, die de ziekten, waaronder de arbeiders der tabaks- en rubberondernemingen ter Sumatra's Oostkust leden, als parasitaire en infectieziekten herkenden en wisten te bestrijden, werden daardoor niet verhinderd onder die ziekten er één te onderscheiden die geen infectieziekte was en welke bestrijding dus anders moest worden gevoerd, nl. diezelfde beri beri. En C. D. de Langen was haar zeker niet vergeten. Schreef hij niet een monografie over de beri beri, die hij in al zijn eenvoud als dissertatie had willen gebruiken om er de medische doctorsgraad mede te behalen, juist toen de Utrechtse faculteit hem die promotie honoris causa had toegedacht. Zeer verdiend was die erepromotie, maar het was toch jammer dat hij hierdoor de cum laude-promotie miste die hem anders zeker wel te beurt zou zijn gevallen; de dissertatie verscheen als monografie, maar, als ik mij niet vergis, trok zij niet de aandacht die haar toegevallen zou zijn als zij een proefschrift was geweest, waarin hij het verband tussen het werk van Eijkman en Grijns

en het zijne op het terrein van de voedingsfysiologie in de tropen zo duidelijk tot uiting kon brengen.

Lang voor die tijd, omstreeks 1917, herinner ik mij de vreugdekreet van een Deli-arts na het verschijnen van de Langen's artikelen over „cholesterine stofwisseling en rassenpathologie” en over „bloedsuiker in de tropen en haar betekenis bij het acclimatiseren”. Volgens die zegsman had de Langen daar nu eindelijk de roos geraakt, dát was nu werkelijk geneeskunde, waarbij de mens als vertegenwoordiger van een ras en onderworpen aan een klimaat alle belangstelling tot zich trok, en niet slechts een drager van ziektekiemen was, een leverancier van voedsel aan bloedzuigende arthropoden, naar welke wezens de aandacht van de medicus nu verder uitsluitend getrokken werd — ten koste van de patiënt (alles volgens mijn zegsman).

De Langen kende deze interpretatie van zijn werk en heeft die steeds en onomwonden afgekeurd. Maar hij heeft haar ook weten te begrijpen en daardoor haar nadelige gevolgen weten te neutraliseren, zoals de felle criticus dat niet zou hebben gekund. Werkelijk: mensen als Kuenen en Schüffner kon men niet verwijten dat zij geen belangstelling hadden voor hun medemensen. Wie hen gekend hebben weten wel beter. Die kritiek van „eindelijk komt de zieke mens weer tot zijn recht” was onzin; maar hij bestond nu eenmaal, en de Langen nam hem door zijn biochemisch onderzoek weg. Daardoor heeft hij de natuurwetenschap in de tropische geneeskunde in Nederlands-Indië acceptabel gemaakt voor de algemene arts daar te lande, een verdienste van de Langen die ook door zijn leermeester Hijmans van den Bergh is onderkend.

En hiermede zijn wij dan aangeland bij datgene wat ieder die de Langen gekend heeft telkens weer het meeste heeft getroffen: zijn menselijkheid: hij trad een mens tegemoet en deed waar hij op dat moment het meeste behoefte aan had: zijn leermeester, een lid van het vervolgte volk, ziek, stervende; wat doen de Langen en zijn vrouw? Zij nemen hem op in hun huis: een in die tijd gevaarlijke daad van menselijkheid. Een heel ander voorbeeld, niet spectaculair als het voorgaande, maar niet minder typisch voor zijn menselijk gevoel. Ik ben 80 jaar geworden. Vele vrienden getuigen van hun afhankelijkheid. De Langen is er ook bij. Hij spreekt niet over mijn werk: hij verklaart mij de gevoelens van de gewone Nederlands-Indische arts uit vroeger dagen; niemand dan hij had dat zó kunnen doen, maar hij had het ook kunnen laten. Hij had op die middag geheel niet naar Amsterdam hoeven te komen — maar genoeg hiervan: het verder uitpluizen zou té persoonlijk worden. Bovendien is er nog iets anders. Zo-even noemde ik zijn vrouw. Eigenlijk was dat een vergissing: ik had haar in élk verband moeten noemen, of, als dat niet ging, dan helemaal niet.

Laat ik voor haar een heel aparte plaats reserveren.

Het was op een vergadering van de Nederlandse Vereniging voor tropische Geneeskunde. De Langen had ons verteld van zijn laatste reis door Indonesië: een tocht van de ene gastvrije oud-leerling naar de andere; een triomftocht moet het wel geweest zijn — maar dat kwam in zijn verhaal niet uit. Wel sprak hij over wat Nederland daar op geneeskundig gebied had gedaan. „Daar werd wat groots verricht”: zonder twijfel. Maar een „monumentum aere perennius” zou er niet van overblijven. Evenwel: op zijn tocht was hij iets anders tegengekomen: de sporen van de Hollandse huisvrouw, in die huiselijke netheid die een onzer Gouverneurs Generaal beschreef als „saja poenja roemah eenvoudig, tetapi netjes”. Die „netjes-heid” vond de Langen overal in de woningen zijner leerlingen. De wetenschap en al haar schone aanwinsten, zij zouden opgeslokt worden, onherkenbaar gemaakt in het steeds aanzwellend geheel; maar de „netjes-heid” zou blijven als een niet te miskennen gift van de Hollandse huisvrouw: door haar, door zijn vrouw, vertegenwoordigd!

Is het niet of de slotaccorden van 1 Corinthe XIII hier doorklinken?

„Maar hetzij profetieën, zij zullen teniet gedaan worden; hetzij talen, zij zullen ophouden; hetzij kennis, zij zal afgedaan hebben. Want wij kennen ten dele, en wij profeteren ten dele. Doch wanneer het volmaakte zal gekomen zijn, dan zal hetgeen ten dele is, te niet gedaan worden”.

„Zo blijven dan: geloof, hoop en liefde, deze drie, maar de meeste van deze is de liefde.”